

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник завідувача науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5577-8333>*

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ
КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ**

Удосконалення методики розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, багато в чому залежить від розроблення їх класифікації. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше й точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки та відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі. Однією з головних ознак, яка характеризує криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, є її цільове призначення. Вона є своєрідним методом наукового пізнання, засобом поглибленого вивчення об'єкта, створює умови для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, має безпосередній вихід на практичну діяльність органів досудового розслідування, створює передумови ефективної діяльності щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

Питання, пов'язані з вивченням проблематики криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень узагалі та щодо конкретних видів кримінальних правопорушень, зокрема, неодноразово були предметом дослідження в працях таких учених як: Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, І. Ф. Герасимов, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. О. Малярова, В. О. Образцов, О. В. Пчеліна, В. Л. Синчук, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, Б. В. Шур, М. П. Яблоков та ін. Аналіз позицій зазначених науковців дозволяє говорити про те, що вчені-криміналісти дотримуються концепції, відповідно до якої в основі системи окремих видових криміналістичних методик є кримінально-правова класифікація кримінальних правопорушень. Вона здійснюється, як правило, за об'єктом посягання, що відображено в Кримінальному кодексі України [1].

Зазначимо, що досить ґрунтовним дослідженням концептуальних основ розслідування корисливо-насильницьких злочинів присвячена дисертація В. В. Тищенка. До основних критеріїв, за якими доцільно проводити криміналістичну класифікацію корисливо-насильницьких злочинів, автор відносить елементи предметної діяльності: суб'єкт (особа злочинця); мотиви та цілі його дій; об'єкт злочину (особа потерпілого та предмет посягання); обстановку (просторово-часові та інші умови дійсності); механізм, наслідки та результат злочину [2, с. 51]. Використання названих критеріїв криміналістичної класифікації злочинів у цілому заслуговує підтримки. Вони відповідають принципів системно-діяльнісного підходу в розгляді досліджуваних криміналістикою об'єктів – діяльності щодо вчинення злочинів і діяльності з їх розслідування.

Водночас, класифікація корисливо-насильницької злочинної діяльності неповнолітніх передбачає виділення та розгляд сукупності кримінальних правопорушень, які входять до неї або межують із нею. Така необхідність пояснюється тим, що кожний епізод цієї діяльності повинен мати свою кримінально-правову оцінку й націлити слідчого на коло обставин, що підлягають доказуванню. Тому, основними критеріями, за якими доцільно проводити криміналістичну класифікацію корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, мають бути: особа неповнолітнього правопорушника; обстановка вчинення кримінального правопорушення; предмет посягання; особа потерпілого; способи вчинення дій неповнолітніми з підготовки, здійснення і приховування кримінального правопорушення; наслідки стосовно потерпілого; слідова картина кримінального правопорушення [3, с. 177]. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, за такими критеріями дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій кримінальних правопорушень, синтезувати їхні криміналістично значимі властивості й надати їм відповідні криміналістичні характеристики.

З урахуванням викладеного криміналістична класифікація корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, може бути представлена таким чином:

1. За характеристикою суб'єкта вчинення корисливо-насильницького кримінального правопорушення: а) за віком (особами до 14 років, особами у віці від 14 до 15 років, особами у віці від 16 до 17 років); б) за статтю вони можуть бути вчинені як хлопцями, так і дівчатами; в) за кількістю учасників, можуть бути вчинені: одноосібно; групою осіб; г) за освітнім складом та родом занять це можуть бути: учні та студенти середніх навчальних закладів; студенти

закладів вищої освіти; вихованці спортивних секцій; учасники неформальних об'єднань; д) за ступенем зв'язку неповнолітніх осіб із жертвою: які не знали потерпілого й визначили його як об'єкт грабежу, розбою чи вимагання за певними ознаками (наявність дорогого одягу, ювелірних виробів, мобільних телефонів, багажу і т. ін.); які давно знали потерпілого або перебували з ним у родинних, дружніх чи інших тісних стосунках; які отримали інформацію про матеріальний стан потерпілого зі слів інших осіб (друзів, сусідів, знайомих потерпілого); які випадково познайомилися з потерпілим у день вчинення кримінального правопорушення.

2. Залежно від предмета посягання корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, бувають спрямовані на заволодіння: грошима, речами й предметами, які мають вагомий грошовий еквівалент (золоті прикраси, мобільні телефони, планшети, авто-, мототранспорт, предмети одягу, годинники тощо), а також продуктами харчування, спиртними напоями, наркотичними засобами та зброєю.

3. За характеристикою особи потерпілого: а) за віковою ознакою: неповнолітні, дорослі особи, особи похилого віку; б) за зовнішньою ознакою: особи з матеріальним достатком (наявність автотранспорту, мобільних телефонів та інших цінностей) та найменш захищені категорії громадян, які не можуть чинити опір (самотні перехожі, особи в стані алкогольного сп'яніння, підлітки, жінки, літні люди); в) за поведінкою потерпілих під час вчинення кримінального правопорушення: намагаються активно захищатися, чинити опір тим, хто нападає; можуть кликати на допомогу; переслідують їх; намагаються ухилитися від нападу, втекти або не вчиняють ніяких дій, які могли б стати на перешкоді правопорушника.

4. За обстановкою вчинення неповнолітніми корисливо-насильницького кримінального правопорушення: а) залежно від місця вчинення: в умовах міста можуть бути вчинені: на вулицях, у дворах, парках, скверах; на ринках, вокзалах; у під'їздах, підвалах, на сходових площадках, у ліфтах багатоквартирних будинків; у житлових та інших приміщеннях; у сільській місцевості можуть бути вчинені на вулицях населених пунктів; у будинках, садибах і квартирах; вокзалах; у приміщеннях установ, організацій і підприємств; поза населеними пунктами: на дорогах; у лісі, лісопарках, поблизу водоймищ і в інших місцях відпочинку, рибної ловлі та ін.; у магазинах, кафе, барах, на бензозаправках, розташованих уздовж автомобільних доріг, у місцях туризму та відпочинку; у дачних будівлях; на транспорті; б) за часом вчинення поділяються на ті, що неповнолітні скоюють: у світлий час доби; у темний час доби.

5. За способами вчинення дій неповнолітніми з підготовки, здійснення та приховування корисливо-насильницького кримінального правопорушення: а) за характером дій, пов'язаних із заволодінням майном: вчинені у вигляді нападів (бандитизм, грабежі, розбої, у т. ч. такі, що супроводжуються вбивствами) і такі, що здійснюються шляхом пред'явлення вимог про передання певного майна в названий злочинцем спосіб і термін (характерне для вимагання); б) за характером насильницького впливу на потерпілого загалом є такими, що здійснюються із застосуванням фізичного або психічного насильства; в) за характером дій щодо приховування кримінального правопорушення їх можна класифікувати: за приховуванням самого факту кримінального правопорушення; за приховуванням своєї участі в ньому; за приховуванням слідів злочинних дій; г) за способом проникнення: шляхом обману; використання довіри потерпілого; застосування погроз; із відкритим доступом; за допомогою злому дверей, вікон, відмикання замків; д) за використанням засобів учинення кримінального правопорушення: вогнепальної зброї; газової чи пневматичної зброї; холодної зброї; спеціально підготовлених знарядь; випадкових знарядь і предметів побутового чи господарського призначення.

6. За наслідками стосовно потерпілого корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, поділяються на ті, що: а) не заподіяли шкоди його фізичному здоров'ю і не залишили слідів на тілі потерпілого; б) заподіяли шкоду фізичному здоров'ю потерпілого й залишили внаслідок цього поверхневі чи проникні ушкодження тканин чи органів; в) викликали смерть особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи за його межами.

7. За слідовою картиною корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, можна поділити на такі, наслідками яких є залишення правопорушником: а) слідів рук, ніг, рукавичок, взуття; б) слідів-виділень організму; в) мікрочастинок тіла, волосся, одягу і взуття; г) слідів знарядь та інструментів, що використовувалися для проникнення чи розкриття сховищ майна; г) знарядь і засобів, у т. ч. зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також слідів їхнього застосування; д) пошкоджених об'єктів обстановки (дверей, вікон, меблів та іншого майна), транспортних засобів, що належать потерпілим; е) слідів транспортних засобів, що були використані правопорушником; є) слідів-відображень у вигляді уявних образів, відбитих у пам'яті потерпілих і свідків [3, с. 178].

З урахуванням викладеного вважаємо, що запропонована класифікація корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, має значення як для науки так і для

практичної діяльності, зокрема, підвищення рівня професіоналізму у протидії злочинності неповнолітніх, оскільки сприяє розробленню досить повної їхньої криміналістичної характеристики, розумінню генезису слідчих ситуацій, постановці криміналістичних завдань і побудові загальних і окремих слідчих версій.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 2. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2003. 445 с. 3. Федосова О. В. Підстави криміналістичної класифікації корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 листопада 2019 р. Харків, 2019. С. 177–179.

Тетяна Григорівна ФОМІНА,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ УПОВНОВАЖЕНИМ ОРГАНОМ ПРИЙНЯТО РІШЕННЯ ПРО ОБМІН ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА УНОРМУВАННЯ

З моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у національній практиці постало багато питань, одне з яких пов'язано з визначенням статусу військовополоненого.

Зауважимо, що тема поведження з військовополоненими є актуальною для України з 2014 року, тобто з моменту коли почали брати в полон перших російських солдат, але після 24 лютого 2022 року дана проблематика набула зовсім інших масштабів. З цього моменту одразу виникли питання щодо тримання та поведження з військовополоненими, порядку їх обміну. Водночас, на цей момент на національному рівні питання щодо визначення статусу військовополоненого було майже не унормовано. Задля вирішення цих проблем про-